

Дејан Средојевић

ВРЕДНОСНИ СУДОВИ О РАЗЛИЧИТИМ РЕАЛИЗАЦИЈАМА АКЦЕНТА*

У раду су представљени резултати истраживања вредносних судова о прихватљивости, лепоти и узорности различитих фонетских реализација дугоулазног акцента. Група од 22 испитаника, језичка стручњака, слушала је и затим оценила 18 аутентичних и 36 манипулисаних примера, које су реализовале говорнице из Београда (БГ), Новог Сада (НС) и двају градова и мањих места с територије источнохерцеговачког дијалекта (ИХ) – Херцег Новог, Невесиња, Милића и Гацка. По вредностима параметара тона, примери из НС групе разликују се од оних из БГ и ИХ групе, док између ових двеју група нема већих разлика. Оцене испитаника не разликују се за примере из БГ и НС групе, док су за ИХ групу значајно ниже. Међу говорницама из трију група постојале су извесне разлике у реализацији елеманата који се остварују на сегментном и супрасегментном нивоу, а испитаници су, заправо, дали вредносне судове који се тичу трију говорних варијетета.

Кључне речи: вредносни судови, акценат, фреквенција основног тона, стандард, регионални варијетет.

This paper presents the findings of a study exploring the value judgments about different phonetic realizations of long rising accent in terms of whether they are acceptable, whether they sound beautiful, and whether they are exemplary regarding the language norm. The subjects were 22 language experts who first listened and then evaluated 18 original and 36 manipulated examples of phrases, produced by three groups of female speakers: the speakers from Belgrade (BG), Novi Sad (NS), and the speakers from the following cities and towns located in the East-Herzegovinian dialect region (EH): Herceg Novi, Nevesinje, Milići and Gacko. Also, prior to the research, the analysis of f0 of the original examples was conducted and it indicated that NS examples differed from BG and EH examples, whereas BG and EH examples did not exhibit differences. The evaluation scores for BG and NS examples did not differ, whereas EH examples were scored significantly lower. The differences in the production by the three groups of speakers were both segmental and suprasegmental and the subjects provided the value judgments regarding these three regional varieties.

Key words: value judgments, word accent, fundamental frequency (f0), language norm, regional variety.

1. Увод. Као једна од грана фонетике, ортоепија се бави нормативном реализацијом сегментних и супрасегментних јединица (фонема, односно, акцената и интонације) (SUBOTIĆ i др. 2012: 15). Тако, на пример, ортоепија дефинише да је типична реализација фонеме /l/ у стандардном српском језику глас [l], звучни апикални алвеоларни латерални апроксимант (SUBOTIĆ i др.

---

* Рад је урађен у оквиру пројекта *Дијигиталне медијске технологије и друштвено-образовне промене* (ИИИ 47040), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Део прелиминарних резултата истраживања представљеног у овом раду изложен је у оквиру позваног предавања на округлом столу посвећеном Ортоепији на десетом међународном научном скупу *Истраживања говора 2019*, одржаном на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, од 5. до 7. децембра 2019. године.

2012: 46),¹ док друге гласовне реализације ове фонеме које се јављају у језицима света (LADEFEGED – MADDIESON 1996: 182–193; HIPA 2007: 3–38) – [ʃ], ретрофлексни латерални апроксимант, и [ɭ], веларни латерални апроксимант – за стандардни српски не сматра исправним. Наравно, када врши избор међу различитим варијантама, ортоепија узима у обзир неколике критеријуме (SUBOTIĆ i dr. 2012: 17), као прво – објективне законе језичког развитка. Тако, на пример, од именице дѣлба – као резултат бројних измена у гласовном и прозодијском систему (редукције полугласа, преласка /l/ у /o/, монофтонгизације јата, па замене тако добијеног гласа с /e/, али и новоштокавског акценатског преношења (Ивић 1998: 336–352, 399–404)) – могао је настати само облик *деѡба*, који је због тога с ортоепског становишта и једини исправни облик ове речи у екавској варијанти стандардног српског језика. При избору једне од варијаната као водеће, други важан критеријум који ортоепија узима у обзир јесте њихова распрострањеност. Тако, на пример, облици *друѡвѡ* и *у сѡѡросѡи*, као и *чиѡѡмо* и *ѡрочиѡѡмо* (Даничић 1925: 21, 81, 166), који су настали изменама прозодијског система карактеристичним за српски језик (Белић 1999: 167, 189, 395–404), због ограничене распрострањености, али и због тога што се срећу у областима које су удаљеније од главних културних и економских центара, доживљавају се као маркирани и недовољно престижни, а уместо њих препоручују се облици настали аналогично и извесним упрошћавањима прозодијске норме: *друѡѡвѡ*, *у сѡѡросѡи*, *чиѡѡмо* и *ѡрочиѡѡмо*. Ништа мање важан није ни трећи критеријум који утиче на ортоепски статус неке од постојећих изговорних варијаната – колико је говорници доживљавају престижном, прихватљивом, али и лепом. Иако баш последњим наведеним феноменима бројна социолингвистичка истраживања посвећују велику пажњу, у савременој србистици они су занемарени. Наравно, када се приступи дуго најављиваној рестандардизацији два века старе Вук–Даничићеве прозодијске норме (ПЕТРОВИЋ 1998: 4–8; SUBOTIĆ i dr. 2012: 104; СРЕДОЈЕВИЋ 2009; СРЕДОЈЕВИЋ 2013, 2018), при успостављању реда у хаосу дублетâ (како оних стандардних тако и оних за норму невидљивих, који припадају разговорном језику) управо овом критеријуму треба посветити велику пажњу.

Корак ка испуњењу тог сложеног задатка јесте истраживање представљено у овом раду. Наиме, за разлику од елемената сегментног нивоа који ортоепском нормом јесу обрађени (Милетић 1933; ПЕТРОВИЋ – ГУДУРИЋ 2010; SUBOTIĆ i dr. 2012), за елементе супraseгментног нивоа то се не може рећи у потпуности. Истина, постојећа србистичка литература обрађује питања инвентара и дистрибуције прозодема, описује на чему почивају разлике међу њима, а даје и типичне реализације прозодема у говорима који се налазе на територији дијалеката који су послужили као основица стандардног језика. Ипак, важећа ортоепска норма не прописује која је правилна реализација прозодема, не фаворизује ниједан одређени њихов изговор (на пример, изговор карактеристичан за говоре појединих већих културних и економских центара), а непознат је и став говорника у вези с престижношћу, прихватљив-

¹ Овај глас некад има и денталну, чак и посталвеоларну локализацију (Милетић 1933: 55–60). Према новим, изузетно прецизним истраживањима артикулације хрватског језика сматра се да овај глас има дентално-алвеоларну локализацију (HORGA – LIKER 2016: 263).

вошћу и лепотом постојећих варијаната. Истраживање, чији ћемо део представити у овом раду, предузето је с циљем да се испита како говорници стандардног језика вреднују различите фонетске реализације истог акцента (чија је дистрибуција у складу с ортоепским правилима), а за анализу смо одабрали дугоузлазни акценат.² Да бисмо одговорили на ово питање, требало је да испунимо неколико задатака: први – да опишемо реализације дугоузлазног акцента код говорника пореклом с територије двају дијалеката који су послужили као основица за формирање стандардног језика; други – да утврдимо да ли међу описаним реализацијама постоје разлике; трећи – да истражимо да ли испитаници уочавају те разлике; четврти – да утврдимо како их они вреднују. Како нам обим рада није дозвољавао да представимо резултате целокупног истраживања, испуњавање првих двају задатака изложили смо у раду SREDOJEVIĆ 2020, а овде ћемо дати резултате дела истраживања којем су у фокусу били трећи и четврти задатак. Пошто у другој целини овог рада прикажемо истраживања, донекле, слична нашем, вршена на материјалу различитих језика, у трећој целини детаљно ћемо представити резултате до којих смо дошли у SREDOJEVIĆ 2020, првом делу истраживања представљеног у овом раду. У четвртој целини приказаћемо сам ток истраживања, испитанике и тестове примењене за статистичку анализу. У наредној, петој целини биће презентовани резултати анализе, као и тумачења добијених података и њихово поређење с резултатима других истраживача. На крају, у шестој целини издвојићемо најважније закључке до којих смо дошли.

2. ВРЕДНОСНИ СУДОВИ О ГОВОРНИМ ВАРИЈЕТЕТИМА У ЈЕЗИЦИМА СВЕТА. Велики је број досад предузетих социофонетских истраживања у којима су испитивани вредносни судови испитаника о различитим говорним варијететима, дијалектима и језицима. Иако се истраживања, од којих ћемо нека и представити, разликују по циљевима, корпусима, примењеној методологији, међу добијеним резултатима ових истраживања постоје извесне сличности. Појам *сјандардно̄ варијетет̄а*³ нема јединствено значење у језицима света,⁴

² Овај је акценат одабран због тога што међу истраживачима не постоји потпуна сагласност у вези с његовим типичним изгледом, што, у извесном смислу, утиче и на различите фонолошке интерпретације појма акцента у српском језику. Наиме, према резултатима Павла Ивића и Илсе Лехисте, дугоузлазни акценат (као и краткоузлазни) јесте двосложен, што значи да је код њега „висок тон на две узастопне море раздвојене слоговном границом” (Ивић – Лехисте 1996: 25, 198), чиме су потврђени ставови Леонарда Мазинга (MASING 1876), а разликовање дугих акцената омогућава и тонско кретање унутар самог акцентованог вокала (Ивић – Лехисте 1996: 58; 2002: 155). Међутим, према налазима Дејана Сређевића, овај акценат у говору Новог Сада има другачију реализацију, те се он не може описати као двосложен, у значењу које овом термину дају Мазинг, Ивић и Лехисте (SREDOJEVIĆ 2017: 193–198).

³ Стандардни варијетет само је један од система у језику, састоји се од стандардних варијанти и стандардних константи, а обично обухвата различите ситуационе или стилске варијетете (регистре) (AMMON 2004: 274). Видети и MĀHLUM 2010: 23–29 и HOLMES 2013: 78.

⁴ Тако су, на пример, истраживања у којима је процењивано дијалекатско порекло говорника америчког и британског варијетета енглеског језика показала да је доживљај стандарда у двама варијететима различит, па Американци као стандардни оцењују неутралан изговор, онај који није локално одређен, док је за Британце то прихваћени изговор (енгл. *recieved pronunciation*), нагласак одређене друштвене класе, који је историјски и културно повезан с богатим југом Енглеске (MILROY – MILROY 2012: 151).

он се најчешће описује као регионално необележен, а испитаници – независно од тога који варијетет користе – препознају га међу другим варијететима и високо га вреднују, док његовим носиоцима приписују, углавном, позитивне особине.⁵ Међутим, неке позитивне особине готово се доследно приписују другим варијететима, па и онима које испитаници не сматрају „исправним”.⁶

2.1. У великом истраживању Копланд и Бишоп анализирали су ставове 5 100 испитаника према 34 различита говорна варијетета британског енглеског, а у центру њихове пажње биле су оцене престижности и друштвене прихватљивости изговорâ (COUPLAND – BISHOP 2007). Испитаници су проценили да су се изговорни варијетети много више разликовали по питању престижности него по питању друштвене пријемчивости (COUPLAND – BISHOP 2007: 80).⁷ Веома је занимљиво да су најбоље оцењени изговори, по обама критеријумима, *сѿандардни енџлески* и *изџговор сличан мом* (независно од тога који је то изговорни варијетет). Значајан је налаз Копланда и Бишопа: што су изговорни варијетети, из лингвистичког угла гледано, разноврснији – они се сматрају и друштвено пријемчивијима. Изузетак су два варијетета *ѿрихваћеноџ изџговора* – *сѿандардни енџлески* и *краљичин енџлески*, који се, иако немају тако велику разноврсност, сматрају друштвено пријемчивима (COUPLAND – BISHOP 2007: 83).⁸ Независно од тога којем изговорном варијетету припадају, испитаници из свих крајева у подједнаком су степену били поносни на свој варијетет, изузев оних из Шкотске, који се више поносе својим изговором (COUPLAND – BISHOP 2007: 84).

2.2. Хитонова и Најгардова испитивале су како је група од 64 испитаника оценила примере које су слушали, у којима су текстове различитих тематских садржина (у једнима су обрађиване теме типичне за амерички Југ, а у другима неутралне теме) прочитали говорници са стандардним изговором америчког енглеског и они с јужњачким америчким изговором. Независно од садржаја текста који су читали, говорници који имају стандардни изговор оцењени су као интелигентнији, паметнији, боље образовани, али и као арогантнији од говорника с јужњачким изговором (разлике су статистички значајне), док су говорници с јужњачким изговором оцењени као забавнији, дружељубивији, љубазнији и пријатнији (HEATON – NYGAARD 2011:

⁵ Ипак, то није увек случај. Тако су, на пример, Џајлс и сарадници утврдили да су говорници британског енглеског од стране слушалаца оцењени као компетентнији, али мање добронамерни када су користили стандардни изговор, него када га нису користили (GILES et al. 1992 према HEATON – NYGAARD 2011: 202).

⁶ Када је анализирао различите варијетете америчког енглеског, Престон је запазио да говорне заједнице користе *симболички језички капитал* свог варијетета на један од двају начина, али никад не на оба (PRESTON 1999: 370). Наиме, говорници већине варијетета користе овај симболички капитал за сферу *сѿандардне уѿѿпребе*, док говорници мањег броја варијетета симболички капитал користе за сферу *услугне уѿѿпребе*. Варијетете из прве групе говорници користе у образовању, медијима и јавној употреби, због чега они више не могу бити погодни за личну, свакодневну комуникацију, па ту улогу преузимају варијетети из друге групе.

⁷ Изузев четирију варијетета, сви остали били су оцењени вишим оценама када је у питању друштвена пријемчивост него када је у питању престижност.

⁸ Ипак, испитаници свој изговорни варијетет, независно од тога о којем се варијетету ради, као и још четири варијетета, сматрају друштвено пријемчивијима од краљичиног енглеског (COUPLAND – BISHOP 2007: 85).

206–207). На ставове испитаника утицао је и садржај текста који је читан и изговор говорника. Ауторке су потврдиле одраније познат став да изговор самих гласова или фонолошке варијације утичу на ставове слушаца (HEATON – NYGAARD 2011: 208). Изузетно је важан налаз ауторки да су се ставови према примерима са стандардним изговором мењали у зависности од теме текста, што није био случај с примерима с јужњачким изговором. Стандардни изговор не изазива снажне асоцијације у вези с неком од испитиваних карактеристика говорника, па су се испитаници при давању оцена ослањали на садржај читаног текста. С друге стране, јужњачки изговор изазива снажне асоцијације код слушаца, услед чега они увек дају сличне оцене, независно од садржаја читаног текста (HEATON – NYGAARD 2011: 208). Садржај самог текста утиче на ставове слушаца када код њих не постоје већ изграђени ставови према одређеном регионалном изговору (HEATON – NYGAARD 2011: 203).

2.3. У истраживању које је спровео Лоренс Кајпер, групи од 76 испитаника, пореклом из Париског региона, дата је карта Француске, на којој су били делимично унети подаци о градовима и рекама, а затим је од њих тражено да на карти уцртају области у којима „људи имају специфичан (из)говор”. Поред тога, од испитаника је тражено да процене 24 различите говорне области по трима критеријумима: степен у којем се наведени говор разликује од говора испитаника, степен исправности и степен пријатности (KUIPER 1999: 243–262). Париски регион, као и област Турена (која се, још од средњег века, сматра колевком „чистог француског”), испитаници оцењују као области у којима се најисправније говори.⁹ Наведене процене слажу се и с проценом степена пријатности говора, уз мање измене. Ипак, занимљиво је да је провансалски говор оцењен као најпријатнији, док је према процени исправности сврстан тек на 20, од 24 места.

До донекле сличних резултата дошло се и приликом испитивања ставова говорника америчког енглеског према различитим говорним варијететима у САД. Наиме, Престон је установио да су испитаници пореклом са севера земље, из Мичигена, свој варијетет проценили највишом оценом када су у питању исправност и пријатност, док су по обама критеријумима најниже оцене дали јужњачком говору Алабаме. С друге стране, испитаници пореклом из Алабаме свој су варијетет оценили као изузетно пријатан, али се при процени исправности он нашао на средини листе понуђених америчких варијетета (PRESTON 1999: 365, 367, 373).

2.4. Испитивања ставова према говорним варијететима детаљно су рађена и за хрватски језик. Тако је Габријела Кишичек испитивала какви су ставови 52 студента према говору 203 говорника 11 градских варијетета хрватског језика и како су се ти ставови током времена мењали (KIŠIČEK 2012). Као и у другим истраживањима, говорници који су оцењени као најбољи јесу они чији је говор најмање регионалан, испитаници сматрају да су они интелигентнији, образованији, имају виши друштвени статус, и њихов је говор примеренији за јавну употребу. Најбоље су процењени они говорници

⁹ С друге стране, говори који се налазе уз границу Француске, у којима великом делу становништва први језик и није француски, од стране испитаника оцењени су као најмање исправни.

који су високообразовани, а неретко су они били и на водећим функцијама (KIŠIČEK 2012: 156). За разлику од њих, најлошије оцењени говорници јесу они чији је говор регионалан, а испитаници оцењују да су они мање интелигентни и образовани, нижег друштвеног статуса, док њихов говор није примерен за јавну употребу (KIŠIČEK 2012: 164).

Све групе испитаника, осим оних из Истре и Приморја, говорнике властитог варијетета оценили су као боље, симпатичније и осећајније (KIŠIČEK 2012: 164). Испитаници из различитих регија показали су велику сличност у процени говорника различитих варијетета (KIŠIČEK 2012: 163).

И у истраживању Гордане Варошанец-Шкарић и Габријеле Кишичек, у којем је 28 испитаника оцењивало говор 40 говорника из двају хрватских говора, утврђено је да испитаници, независно од тога којег су дијалекатског порекла, препознају особине „орсеприhvaćenoga izgovora”, који, уједно, сматрају најпожељнијим у јавној употреби (VAROŠANEC-ŠKARIĆ – KIŠIČEK 2009: 122).¹⁰

2.5. Иво Шкарић, сам и у коауторству с Николајем Лазићем, спровео је низ истраживања хрватског језика у којима је испитивао ставове испитаника према различитим јединицама фонолошког система, али не и према њиховим фонетским реализацијама (као што је то случај у нашем истраживању). Тако је, на пример, Шкарић испитивао вредносне судове студената фонетике према различито наглашеним облицима речи (нпр., у *žrād* : *ŷ žrād*, *šelewī-zi-ja* : *šelewīzi-ja*, *Slavōnācā* : *Slāvōnācā*) како би утврдио висину школске спреме говорника на коју асоцира дати облик, учесталост датог облика у испитаниковом говору и степен пожељности тог облика у прихваћеном стандарду (ŠKARIĆ 1999). Исти је аутор испитивао и ставове студената према различитим облицима речи (нпр., *mēne* : *mēne*, *Македōнија* : *Македōнија*, у *врīићу* : у *врīићу*) како би утврдио које од тих облика испитаници сматрају нагласним „србизмима”, а које „кroatизмима” (ŠKARIĆ 2001).

У истраживању вредносних ставова према хрватским нагласцима, у којем је учествовало 165 проценитеља, од којих је 60% било штокавског говорног порекла, 28% кајкавског и 12% чакавског, Иво Шкарић и Николај Лазић налазе да све прозодеме стандардног језика постоје у језичкој свести проценитеља, који према тим прозодемама имају издиференциран однос, те реагују како на саме прозодеме тако и на њихове замене прозодемама различитог квалитета, односно квантитета (ŠKARIĆ – LAZIĆ 2002). Како се сва четири нагласка подједнако позитивно вреднују у речима у којима су ти нагласци инхерентни, аутори закључују да је норма „у језичкој прозодијској *jezgri*, *filološki dobro motivirana*, *i sociolingvistički prihvatljiva*” (ŠKARIĆ – LAZIĆ 2002: 20). Аутори су утврдили да у свести младих говорника не постоји „*nalog koji zabranjuje silazne naglaske na nepočetnim slogovima, nego samo nalog da treba govoriti prozodiju kakva je za koju riječ uobičajena*” (ŠKARIĆ – LAZIĆ 2002: 20).

¹⁰ Ауторке се позивају на термин који користи Иво Шкарић, када говори о трима идиомима, који се разликују по настанку и по улогама које имају. Истина, сами описи идиомâ у појединим деловима делују импресионистички, а границе међу њима нису прецизно дате. За оптшеприхваћени тип аутор каже да је његова прозодија у трајном настајању у комуникацији, облици настају по начелима теорије хаоса, резултат је мешања различитих хрватских идиомâ, „*prijatan je*” и звучи „*domaće*” (ŠKARIĆ 2007: 122).

2.6. Када је српски језик у питању, у истраживању које је спровео Дејан Средојевић, 59 студената Журналистике слушали су примере 17 говорница из различитих крајева српске и хрватске језичке територије и дали су одређене вредносне судове о њиховом изговору (СРЕДОЈЕВИЋ 2011). Аутор је анализирао одговоре који су се тицали 8 говорница пореклом из Новог Сада, примери ових говорница анализирани су и у SREDOJEVIĆ 2020, а послужили су и као основа истраживања којег представљамо у овом раду. Један од задатака истраживања био је и да испитаници процене порекло говорница чије су примере слушали. Испитаници су врло добро проценили порекло оних говорница код којих су типичне црте новосадског говора најизраженије, те су говорнице добиле најниже оцене и њихов се изговор најмање свидео испитаницима. С друге стране, порекло говорница код којих су типичне новосадске црте мање изражене испитаници, углавном, нису могли да одреде, ове су говорнице оценили вишим оценама, а према њиховом изговору испитаници су углавном били индиферентни. Новосадске говорнице најуспешније препознају испитаници из Новог Сада и суседних крајева, као и они који дуже живе у Новом Саду. Неки одговори испитаника били су засновани на одређеним стереотипима које имају о неким говорима, будући да су описивали одређене прозодијске феномене иако они нису били присутни у анализираном материјалу (СРЕДОЈЕВИЋ 2011: 378–398).

2.7. Када је стандардност изговора у питању, треба истаћи да критеријуми за овај феномен нису ни на који начин условљени неким карактеристикама акустичког сигнала, већ у потпуности зависе од процене изворних говорника говорне заједнице (BAKRAN 1996: 227), а за појам престижности исто важи – „prestizhne obrasce izgovornih varijanti određuju sami govornici u svom simboličkom izvanjezičnom univerzumu” (GRANIĆ 2010: 13). С друге стране, када се ради о естетским судовима о говорним варијететима, аутори сматрају да они могу бити условљени неколиким чиниоцима. Наиме, познате идеје Џајлса и сарадника и Традгила и Џајлса, конципиране у трима хипотезама – *о инхерентној вредности* (енгл. *inherent value hypothesis*), *наметнутој норми* (енгл. *imposed norms hypothesis*) и *друштвеним значењима* (енгл. *social connotations hypothesis*) (GILES et al. 1975 и TRUDGILL – GILES 1978 према VAN BEZOOIJEN 2002) ван Безојен проширује и уобличава у *хијотезе о условљености*:

- *звуком* (енгл. *sound driven hypothesis*) – Естетски се судови доводе у везу са сегментним и супraseгментним својствима језика/говора. Нека се својства сматрају лепшима, а судови о њима уопштавају се на читав језик/говор у којем се јављају;
- *нормом* (енгл. *norm driven hypothesis*) – Ова се хипотеза заснива на идеји да људи мисле да стандардни језик звучи лепо јер образовни систем и медији масовних комуникација стално истичу његове позитивне стране. Ову је хипотезу могуће применити и при оцењивању естетских вредности страног језика;
- *контекстом* (енгл. *context driven hypothesis*) – Ставови према језику/говору заснивају се на одређеним знањима (и стереотипима) о личним и професионалним својствима/особинама људи који користе тај језик/

говор, као и на знањима о географији, култури, економији краја у којем се тај језик/говор употребљава;¹¹

- *разумљивошћу* (енгл. *intelligibility hypothesis*) – Што је већа разумљивост одређеног варијетета – он ће бити процењен као лепши;
- *познавањем (говора/језика)* (енгл. *familiarity driven hypothesis*) – Ова се хипотеза заснива на идеји да ће људи при процењивању бити позитивнији према језику / говорном варијетету који боље познају;
- *сличношћу* (енгл. *similarity driven hypothesis*) – У основи ове хипотезе јесте идеја да када се оставе по страни позитивни ставови према стандарду, позитивније ће бити оцењени они варијетети који су ближи/сличнији стандарду.

Наведене хипотезе (изузев оне о условљености нормом) ван Безојен је тестирао у трима истраживањима, тако што је уз помоћ њих покушао да објасни естетске процене које су различите групе испитаника дале у вези с примерима стандардног холандског и одређених његових дијалеката/говора, као и у вези с примерима из других језика. Свим хипотезама заједничко је тврђење да се стандардни језик оцењује као најлепши и експерименти ван Безојена то су и потврдили. Хипотеза о условљености контекстом не може да објасни резултате истраживања, будући да и поред позитивних ставова које испитаници имају према говорницима одређених говора/језика они те говоре/језике не оцењују као лепе. Применом осталих хипотеза могуће је објаснити резултате истраживања или макар један њихов део (VAN BEZOIJEN 2002: 13–30).

3. ПРВА ФАЗА ИСТРАЖИВАЊА (SREDOJEVIĆ 2020)

3.1. У раду SREDOJEVIĆ 2020 описане су реализације дугоузлазног акцента типичне за 12 говорница, од којих су 5 пореклом из Новог Сада (НС група), 3 из Београда (БГ група) и 4 пореклом из двају градова и двају мањих места с подручја источнохерцеговачког дијалекта – Херцег Новог, Невесиња, Милића и Гацка (ИХ група) (табела 1). У време снимања 8 говорница биле су студенткиње Филозофског факултета у Новом Саду, једна је на њему већ дипломирала, а 3 говорнице (све из БГ групе) биле су студенткиње Глуме с Академије уметности у Новом Саду. Уз помоћ програма Praat, верзија 6.1.03 (BOERSMA – WEENINK), анализирано је 235 примера 14 двосложних и 7 тросложних речи с дугоузлазним акцентом, уклопљених у краће изјавне реченице (*бéби, dóђи, жíвѝ, кúји, Нéмац, нíсам, нíсу, рéйко, сéчѝм, Сóса, тíѝчка, чíчак, чúчѝм, цéцѝм; бéбина, зáзором, кíйови, клáница, намéни, чúчала, цéчала*)¹². Циљ истраживања био је да се утврди да ли између реализација дугоузлазног акцента у овим групама постоје разлике, односно, да ли се одабрани аку-

¹¹ Када су, на пример, у Кајперовом истраживању (т. 2.3), у интервјуу који су дали након попуњавања упитника, испитаници описивали фонетске црте провансалског говора, рекли су – звучи као певање, има „распевани нагласак“, звучи смешно, топло, снажно, што је све условљено тиме како су испитаници доживели саму Провансу, коју су сви описали преко географских одредница, топле климе и сунца, лепог времена и пејзажа (KUIPER 1999: 259–260).

¹² С обзиром на то да ни у једној од посматраних група говорнице нису реализовале неакцентовану дужину, двосложне, односно, тросложне речи не разликују се по прозодијском лику.

стички параметри у примерима из ових трију група статистички значајно разликују.

Табела 1: Подаци о говорницама (SREDOJEVIĆ 2020)

Иницијали	Ознака	Место	Старост	Пол
И. С.	Г1	Нови Сад	22 г.	Ж
Д. С.	Г2	Нови Сад	20 г.	Ж
Т. Б.	Г3	Нови Сад	19 г.	Ж
М. Ч.	Г4	Нови Сад	20 г.	Ж
Г. К.	Г5	Нови Сад	29 г.	Ж
А. В.	Г6	Београд	22 г.	Ж
А. М.	Г7	Београд	20 г.	Ж
Ј. Ђ.	Г8	Београд (Панчево)	22 г.	Ж
А. Д.	Г9	Херцег Нови	21 г.	Ж
Б. Б.	Г10	Невесиње	21 г.	Ж
С. Р.	Г11	Милићи	21 г.	Ж
Т. Б.	Г12	Гацко	21 г.	Ж

Измерене су вредности фреквенције основног тона (f_0): на почетку и крају наглашеног вокала ($f_{0_{1p}}, f_{0_{1k}}$) и на почетку и на крају вокала у наредном слогу ($f_{0_{2p}}, f_{0_{2k}}$), као и максималне вредности f_0 ових двају вокала ($f_{0_{1max}}, f_{0_{2max}}$), на основу њих израчунат је распон између почетне и крајње вредности f_0 наглашеног вокала – $R(f_{0_{1p}} - f_{0_{1k}})$, распон између тонских врхунаца наглашеног и наредног вокала – $R(f_{0_{1max}} - f_{0_{2max}})$, као и распон између краја наглашеног и почетка наредног вокала – $R(f_{0_{1k}} - f_{0_{2p}})$ и те су вредности изражене у полустепенима, како би се омогућило поуздано поређење резултата добијених од различитих говорница (т НART et al. 2006: 24). Измерене су вредности интензитета наглашеног и наредног вокала (I_1, I_2), као и разлика интензитета између њих ($I_1 - I_2$). Такође, измерено је трајање наглашеног и наредног вокала (t_1, t_2), као и трајање од почетка наглашеног вокала до тонског врхунца тог вокала ($t_{1_{max}}$), које је касније представљено преко укупног трајања наглашеног вокала ($t_{1_{max}\%}$) и изражено у процентима. Трајање вокала који следи наглашени вокал изражено је преко укупног трајања наглашеног вокала ($t_2(\%t_1)$) и такође је изражено у процентима.¹³

3.2. Како је истраживање показало, када је у питању тонско кретање на наглашеном вокалу и тонски и интензитетски односи између наглашеног и наредног вокала између примера говорница из БГ и ИХ групе нема статистички значајних разлика. Прецизније, дугоузлазни се акценат у БГ и ИХ групи реализује веома слично. Забележене реализације на наглашеном вокалу

¹³ При обради података коришћен је програмски пакет Statistical Package for Social Sciences – SPSS 21, односно, једносмерна анализа варијансе (ANOVA) и тестови *Kolmogorov–Smirnov* и *Bonferroni post hoc test*. Статистички значајним сматране су вредности нивоа значајности $p < 0,05$.

имају линију f_0 која је равна (чешће у БГ групи)¹⁴ или благо узлазна (чешће у ИХ групи)¹⁵ и мањи узлазни тонски интервал између краја наглашеног и почетка наредног вокала.¹⁶ Одређене разлике које постоје у неким параметрима тона и интензитета између ових двеју група малог су обима, нису статистички значајне и налазе се испод прага перцепције (RIETVELD – GUSSENHOVEN 1985: 304; NOOTЕВОМ 1997: 645).

Међутим, по карактеристикама тонског кретања, реализације дугоузлазног акцента у НС групи статистички се значајно разликују од оних у БГ и ИХ групи. Типично за реализацију овог акцента код говорница из НС групе јесте силазна линија f_0 на наглашеном вокалу и велики узлазни интервал између наглашеног и наредног вокала^{17, 18}. Разлике у параметрима тона које постоје између НС и БГ, односно, НС и ИХ групе могу бити опажене у комуникацији.

Све ово јасно показују и подаци приказани у табели 2. Тако је тонско кретање на наглашеном вокалу представљено распоном f_0 између почетка и краја овог вокала, а средње вредности параметра $R (f_{0_{lp}} - f_{0_{lk}})$ статистички се значајно разликују између БГ и НС групе, као и између ИХ и НС групе, док разлике између БГ и ИХ групе нису статистички значајне. Поред тога, узлазан тонски однос између наглашеног и наредног вокала одговара средњим вредностима параметара $R (f_{0_{lmax}} - f_{0_{2max}})$ и $R (f_{0_{lk}} - f_{0_{2p}})$, а средње вредности двају наведених параметара статистички се значајно разликују између БГ и НС, као и између ИХ и НС групе, али не и између БГ и ИХ групе.

3.3. И интензитетски односи између наглашеног и наредног вокала веома су слични у БГ и ИХ групи, а другачији у НС групи. Када је у питању параметар разлике интензитета двају вокала, статистички значајне разлике постоје само између БГ и НС групе, али не и између ИХ и НС, односно, БГ и ИХ групе (табела 2, параметар $I1 - I2$).

Трајање наглашеног вокала приближно је једнако у реализацијама дугоузлазног акцента типичним за БГ, ИХ и НС групу и између група по овом параметру нема статистички значајних разлика (табела 2, параметар $t1$). Тонски врхунац наглашеног вокала најчешће је смештен у његовој првој половини у БГ групи, у другој половини у ИХ групи, односно, на самом почетку вокала у НС групи. Средње вредности посматраног параметра статистички се значајно разликују у трима групама међусобно (табела 2, параметар $t1_{max\%}$), а средње вредности параметра $t2(\%t1)$ статистички се значајно разли-

¹⁴ Видети примере на сликама 1 и 2.

¹⁵ Видети примере на сликама 3 и 4.

¹⁶ Опис тонских карактеристика дугоузлазног акцента у БГ групи сагласан је с резултатима истраживања других истраживача овог говора (Јокановић-Михаллов 1983: 334; 2007: 70–91; SREDOJEVIĆ – SUBOTIĆ 2011: 231–232; БАТАС 2014: 283). Описи тонског кретања у ИХ групи углавном су сагласни с описима датим од стране других истраживача (Јокановић-Михаллов 1983: 310–312; SREDOJEVIĆ – SUBOTIĆ 2011: 231; БАТАС 2014: 283; Лончар Раичевић 2016а: 638; 2016б: 264).

¹⁷ Видети примере на сликама 5 и 6.

¹⁸ Опис тонског кретања у НС групи разликује се од описа до којих се дошло у истраживањима Ивић – ЛЕХИСТЕ 2002: 38–39, 89; Јокановић-Михаллов 1983: 320–321, а потпуно је сагласан с описима СРЕДОЈЕВИЋ – СУБОТИЋ 2011: 113–116; SREDOJEVIĆ – SUBOTIĆ 2011: 232–233; БАТАС 2014: 283; SREDOJEVIĆ 2015; 2017: 63–65, 122–129.

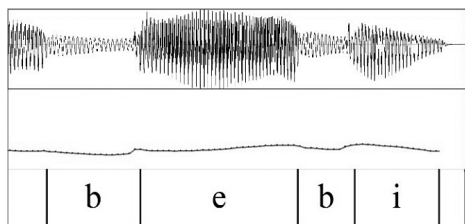
кују између БГ и НС групе, као и између ИХ и НС групе, док разлике између БГ и ИХ групе нису статистички значајне.

3.4. Треба истаћи да параметри који се тичу положаја тонског врхунца, трајања вокала и интензитетског односа између њих могу допринети обликовању фонетских реализација дугоузлазног акцента типичних за испитиване говоре. Ипак, како је показано у досад најобимнијем испитивању акцената у стандардном српском језику (SREDOJEVIĆ 2017: 221–223), ови параметри нису фонолошки релевантни за успостављање квалитетских дистинкција међу акцентима. С друге стране, параметри тонског кретања, пре свега, тонски однос између краја наглашеног и почетка наредног вокала најдоследнији је показатељ акценатског квалитета.

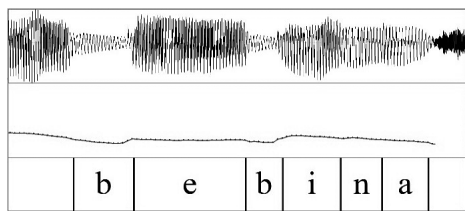
Табела 2: Параметри тона, интензитета и трајања у трима групама¹⁹ (SREDOJEVIĆ 2020)

Параметар	Тип	N	$\bar{X}$	SD	ANOVA F	p	Bonferroni post hoc test	sig.
R ($f_{0_{1p}} - f_{0_{1k}}$)	БГ	60	0	1,33	99,204	0,000	БГ : ИХ	0,449
	ИХ	74	0,31	1,12			БГ : НС	0,000
	НС	101	-2,12	1,27			ИХ : НС	0,000
R ($f_{0_{1max}} - f_{0_{2max}}$)	БГ	60	0,58	1,52	16,275	0,000	БГ : ИХ	1,000
	ИХ	74	0,79	1,28			БГ : НС	0,000
	НС	101	1,83	1,67			ИХ : НС	0,000
R ($f_{0_{1k}} - f_{0_{2p}}$)	БГ	60	0,95	1,52	77,455	0,000	БГ : ИХ	1,000
	ИХ	74	1,11	1,14			БГ : НС	0,000
	НС	101	3,29	1,44			ИХ : НС	0,000
I1 – I2	БГ	60	1,53	3,09	5,142	0,007	БГ : ИХ	1,000
	ИХ	74	1,21	2,47			БГ : НС	0,011
	НС	101	0,19	2,87			ИХ : НС	0,056
t1	БГ	60	146,32	30,16	1,969	0,142	БГ : ИХ	
	ИХ	74	142,39	34,63			БГ : НС	
	НС	101	136,25	31,73			ИХ : НС	
t1 _{max%}	БГ	60	40,88	46,64	48,809	0,000	БГ : ИХ	0,007
	ИХ	74	60,30	45,09			БГ : НС	0,000
	НС	101	6,57	17,48			ИХ : НС	0,000
t2(%t1)	БГ	60	42,77	12,23	8,971	0,000	БГ : ИХ	1,000
	ИХ	74	40,92	16,22			БГ : НС	0,010
	НС	101	50,05	15,72			ИХ : НС	0,000

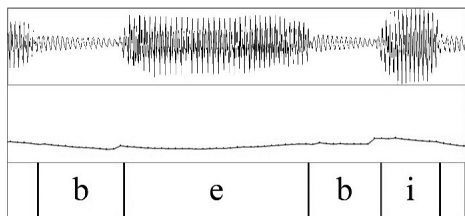
¹⁹ У табелама 2, 4, 5 и 6 за дати параметар представљени су подаци – (N) број примера, средња вредност ($\bar{X}$), стандардна девијација (SD), резултати тестова: ANOVA (F), Kruskal Wallis (H), Mann-Whitney (U), и p ниво значајности. Вредност теста која је статистички значајна (за $p < 0,05$) у табелама је означена масним фонтом.

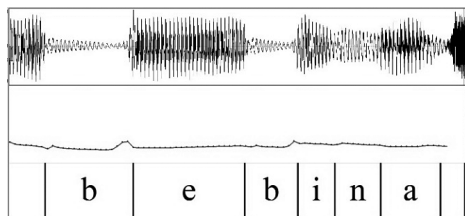
Слика 1: *беби* (*Нашој беби дај дуду*)
(Г6) (БГ)²⁰

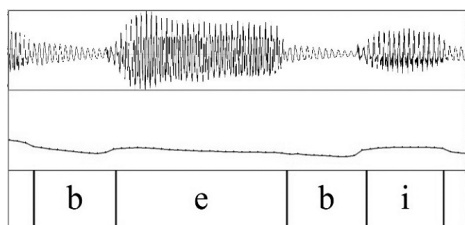
Слика 2: *бебина* (*Ово је бебина соба*)
(Г) (БГ)²¹

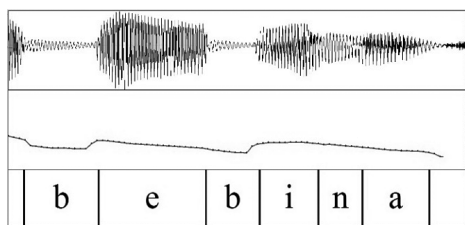
Слика 3: *беби* (*Нашој беби дај дуду*)
(Г11) (ИХ)²²

Слика 4: *бебина* (*Ово је бебина соба*)
(Г11) (ИХ)²³

Слика 5: *беби* (*Нашој беби дај дуду*)
(Г4) (НС)²⁴

Слика 6: *бебина* (*Ово је бебина соба*)
(Г1) (НС)²⁵

4. МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. ТОК ИСТРАЖИВАЊА. Из корпуса састављеног за истраживање SREDOJEVIĆ 2020, одабрано је 18 примера, по 6 реченица из сваке од трију група (БГ, ИХ и НС) (у 4 је посматрана двосложна, а у 2 тросложна реч (*беби*, *сечѐм*, *Сóса*, *чíчак*; *бебина*, *кíйови*)). У наставку рада за ове ћемо снимке користити

²⁰ [e]: $f0_p = 195 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 219 \text{ Hz}$; $f0_k = 219 \text{ Hz}$; $I = 73,07 \text{ dB}$; $t = 202 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 223 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 223 \text{ Hz}$; $f0_k = 189 \text{ Hz}$; $I = 69,71 \text{ dB}$; $t = 105 \text{ ms}$.

²¹ [e]: $f0_p = 200 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 200 \text{ Hz}$; $f0_k = 196 \text{ Hz}$; $I = 73,68 \text{ dB}$; $t = 174 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 205 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 218 \text{ Hz}$; $f0_k = 204 \text{ Hz}$; $I = 73,13 \text{ dB}$; $t = 94 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 197 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 197 \text{ Hz}$; $f0_k = 183 \text{ Hz}$; $I = 70,15 \text{ dB}$; $t = 74 \text{ ms}$.

²² [e]: $f0_p = 181 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 196 \text{ Hz}$; $f0_k = 196 \text{ Hz}$; $I = 77,87 \text{ dB}$; $t = 194 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 226 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 226 \text{ Hz}$; $f0_k = 207 \text{ Hz}$; $I = 80 \text{ dB}$; $t = 64 \text{ ms}$.

²³ [e]: $f0_p = 178 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 187 \text{ Hz}$; $f0_k = 187 \text{ Hz}$; $I = 78,48 \text{ dB}$; $t = 154 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 201 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 201 \text{ Hz}$; $f0_k = 193 \text{ Hz}$; $I = 78,26 \text{ dB}$; $t = 50 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 188 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 189 \text{ Hz}$; $f0_k = 187 \text{ Hz}$; $I = 76,59 \text{ dB}$; $t = 83 \text{ ms}$.

²⁴ [e]: $f0_p = 210 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 213 \text{ Hz}$; $f0_k = 185 \text{ Hz}$; $I = 77,43 \text{ dB}$; $t = 153 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 205 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 215 \text{ Hz}$; $f0_k = 209 \text{ Hz}$; $I = 73,26 \text{ dB}$; $t = 71 \text{ ms}$.

²⁵ [e]: $f0_p = 247 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 247 \text{ Hz}$; $f0_k = 205 \text{ Hz}$; $I = 81,84 \text{ dB}$; $t = 143 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 231 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 237 \text{ Hz}$; $f0_k = 227 \text{ Hz}$; $I = 78,03 \text{ dB}$; $t = 85 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 211 \text{ Hz}$; $f0_{max} = 211 \text{ Hz}$; $f0_k = 185 \text{ Hz}$; $I = 73,1 \text{ dB}$; $t = 92 \text{ ms}$.

назив *ауџентични примери*, а с обзиром на то да је у сваком од њих посматрана реч изговорена онако како је и карактеристично за дати говор – прецизније ћемо их означити као *БГ БГ*, *ИХ ИХ* и *НС НС*. У додатној групи сваки је од ових снимака измењен и то тако што је у посматраној речи аутентично тонско кретање замењено оним које та реч има у једној од других двеју посматраних група. Наиме, вредности f_0 измењене су тако да распони (израчунати у полустепенима) између почетка и тонског врхунца (наглашеног/ненаглашеног) вокала, између врхунца и краја (наглашеног/ненаглашеног) вокала, као и између краја наглашеног и почетка наредног вокала одговарају оним распонима нађеним у речи према којој се обликовање врши, као што илуструју примери дати у табели 3.²⁶ Технички је ово урађено коришћењем одређених опција у програму Praat (Manipulate, Stylize Pitch). За овако обрађене (моделирани) снимке користићемо назив *манипулисани примери*. За снимак говорнице из БГ групе у којем је посматрана реч измењена тако да одговара реализацији те речи у ИХ групи – у наставку рада користићемо ознаку *БГ као ИХ*, а тако и за остале примере: *БГ као НС*, *ИХ као БГ*, *ИХ као НС*, *НС као БГ* и *НС као ИХ*. У групи манипулисаних примера било је 36 снимака.

Снимци аутентичних и манипулисаних примера, којих је укупно било 54, распоређени су насумично, а затим су додати у упитник у Word формату који је садржао по три питања у вези са сваким примером, односно, укупно 156 питања, док су одговори на питања били представљени преко нумеричких скала процене (од 1 до 5). У свим посматраним речима које су испитаници чули реализован је дугоузлазни акценат који је и прописан прозодијском нормом за дате примере, док се саме фонетске реализације тог акцента међусобно разликују. Због тога од испитаника није тражено да оцене да ли су примери које чују „исправни” или „неисправни”, већ да оцене у којем су степеноу они прихватљиви, лепо, блиски (идеалном) ортоепском узору. Пре пуштања снимка, испитаницима је била дата информација о томе на коју реч у снимку треба да обрате пажњу (на пример, Обратите пажњу на реализацију акцента речи *бебина* у реченици *Ово је бебина соба*). У првом питању од испитаника је тражено да оцене колико је реализација акцента у посматраној речи прихватљива у говору на радију и телевизији, будући да се у тим сферама употребе језика очекује највећи степен правилности (СРЕДОЛЕВИЋ 2011: 386–389). Од испитаника је тражено да заокруже један од бројева поред тврдње с којом се највише слажу: 1 – није прихватљива; 2 – углавном није прихватљива; 3 – донекле прихватљива; 4 – углавном прихватљива; 5 – потпуно прихватљива. С обзиром на то да су естетски критеријуми, такође, важни при избору једне од варијаната за ортоепски узор, у другом је питању тражено да испитаници оцене колико им је реализација акцента у посматраној речи лепа, а понуђене су тврдње: 1 – није лепа; 2 – углавном није лепа; 3 – донекле лепа; 4 – углавном лепа; 5 – лепа. У трећем је питању од испитаника тражено да оцене колико се конкретна реализација акцента у посматраној речи може сматрати ортоепским узором, а понуђене су тврдње: 1 – нимало; 2 – мало; 3 – донекле; 4 – у великом степену; 5 – у потпуности. Сваки упитник имао је другачији распоред питања како би се избегао утицај

²⁶ На исти је начин тонско кретање измењено и код тросложних речи.

положаја примера у упитнику на оцену добијену од стране испитаника (оцењивача). Састављена су 22 различита упитника. На почетку упитника налазила се информација о томе да за питања из упитника не постоје тачни или погрешни одговори. Објашњено је да упитник треба попунити у једном акту, сваки пример на снимку је презентован двапут, а додатно слушање снимака или враћање на нека од претходних питања није било дозвољено.

Табела 3: Вредности $f0$ у аутентичним примерима из трију група и у примерима измењеним према узору из НС групе

	Аутентични примери						Манипулисани примери					
	$f0_{lp}$	$f0_{lmax}$	$f0_{lk}$	$f0_{2p}$	$f0_{2max}$	$f0_{2k}$	$f0_{lp}$	$f0_{lmax}$	$f0_{lk}$	$f0_{2p}$	$f0_{2max}$	$f0_{2k}$
НС	237	239	216	265	300	287						
БГ	195	219	219	223	223	189	195	196	177	218	247	236
ИХ	181	196	196	226	226	207	181	182	164	202	229	219

Испитаници. Групу испитаника (оцењивача) чинила су 22 језичка стручњака: 18 универзитетских наставника и 4 сараднице у настави, од тога је 20 србиста и 2 англисткиње, а четирима је ужа научна област фонетика; 20 долази с Филозофског факултета у Новом Саду, једна с Филолошког факултета у Београду и једна с Филозофског факултета у Нишу. Они су дали укупно 1 188 оцена, које су подвргнуте статистичкој анализи.

За статистичку обраду података коришћен је програмски пакет Statistical Package for Social Sciences – SPSS 21. Нумеричка обележја приказана су путем средњих вредности (аритметичка средина) и мерâ варијабилитета (опсег вредности, стандардна девијација), а атрибутивна обележја коришћењем фреквенција и процената. За компарацију вредности нумеричких обележја између двеју група примењен је непараметријски Mann-Whitney тест, док је за поређење вредности између трију или више група података примењен непараметријски Kruskal Wallis тест. Статистички се значајним сматрају вредности нивоа значајности $p < 0,05$.

5. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Табела 4: Поређење одговора испитаника разврстаних према пореклу говорница (аутентични и манипулисани примери)

Питање	Тип	N	$\bar{X}$	SD	Kruskal Wallis test H	p
говорнице из БГ групе	1. БГ БГ	132	4,21	1,091	1,591	0,451
	БГ као ИХ	132	4,24	1,012		
	БГ као НС	132	4,05	1,221		
	2. БГ БГ	132	4,04	1,149	0,281	0,869
	БГ као ИХ	132	4,11	1,082		
	БГ као НС	132	4,06	1,222		
	3. БГ БГ	132	4,04	1,149	3,339	0,188
	БГ као ИХ	132	4,11	1,068		
	БГ као НС	132	3,82	1,301		

говорнице из ИХ групе	1.	ИХ ИХ	132	3,40	1,386	4,598	0,100
		ИХ као БГ	132	3,63	1,404		
		ИХ као НС	132	3,27	1,477		
	2.	ИХ ИХ	132	3,27	1,331	2,701	0,259
		ИХ као БГ	132	3,51	1,349		
		ИХ као НС	132	3,23	1,419		
	3.	ИХ ИХ	132	3,23	1,465	3,556	0,169
		ИХ као БГ	132	3,46	1,485		
		ИХ као НС	132	3,11	1,489		
говорнице из НС групе	1.	НС НС	132	4,08	1,049	0,246	0,620
		НС као БГ	132	3,99	1,136		
		НС као ИХ	132	4,06	1,083		
	2.	НС НС	132	4,04	1,142	0,830	0,362
		НС као БГ	132	3,89	1,227		
		НС као ИХ	132	4,09	1,156		
	3.	НС НС	132	3,87	1,188	0,034	0,853
		НС као БГ	132	3,81	1,267		
		НС као ИХ	132	3,85	1,226		

5.1. Да бисмо утврдили како испитаници вреднују различите реализације истог акцента, анализирали смо да ли постоје статистички значајне разлике између оцена које су дали аутентичним и манипулисаним примерима, који се разликују по тонском кретању на посматраној речи, а заједничко им је то да су те речи уклопљене у исту фразу, реализовану од стране исте говорнице. Другим речима, поредили смо оцене које су испитаници дали аутентичним примерима, у којима ништа није мењано, с оценама које су испитаници дали манипулисаним примерима истих говорница, у којима је измењено тонско кретање на посматраној речи и то тако да одговара тонском кретању на тој речи у изговору говорница из једне од других двеју група. Када у табели 4 погледамо одељак у којем су представљене оцене испитаника у вези с говорницама из БГ групе, видимо да су за прво питање аутентичним примерима говорница из БГ групе, у којима су посматране речи и изговорене онако како је карактеристично за БГ групу (тип БГ БГ) они дали просечну оцену 4,21, док су манипулисаним примерима истих говорница у којима су посматране речи измењене тако да звуче као да су их реализовале говорнице из ИХ групе (тип БГ као ИХ) дали просечну оцену 4,24, а манипулисаним примерима у којима су посматране речи реализоване на начин карактеристичан за говорнице пореклом из НС групе (тип БГ као НС) – 4,05. Како видимо из података представљених у последњој и претпоследњој колони табеле, разлике које постоје између ових средњих оцена нису статистички значјне ($N = 1,591$; $p = 0,451$), а исти је резултат и када се ради о одговорима на друго и треће питање. Између средњих оцена које су испитаници дали аутентичним и манипулисаним примерима говорница пореклом из ИХ групе, као и онима пореклом из НС групе, такође нема статистички значајних разлика – ни за једно од трију питања. То значи да реализације дугоузлазног акцента које

се разликују само по карактеристикама f_0 , а које су уклопљене у исту фразу, реализовану од стране исте говорнице, испитаници оцењују исто. Поставља се питање како тумачити ове налазе, ако узмемо у обзир податке до којих се дошло у истраживању SREDOJEVIĆ 2020 (табела 2), који показују да се тонске карактеристике акцената у НС групи статистички значајно разликују и од оних у БГ и од оних у ИХ групи, а разлике у параметрима тона које постоје између НС и БГ, односно, НС и ИХ групе могу бити опажене у комуникацији (т. 3.2). Могуће је да испитаници различите реализације истог акцента исто оцењују због једног од ових двају разлога:

1. премиса – Испитаници уочавају разлике између различитих фонетских реализација акцента, али их све исто оцењују јер су им све у подједнаком степену прихватљиве, лепе, узорне;

2. премиса – Испитаници не уочавају разлике између различитих фонетских реализација акцента. Неки други елементи присутни у говорном сигналу опажају се као доминантнији и испитаници, заправо, њих оцењују.

5.2. Да бисмо разрешили ову дилему, одговоре испитаника разврстали смо на другачији начин и сада посматрали како су испитаници вредновали исту реализацију акцента када је она била уклопљена у фразе које су реализовале различите говорнице. Прецизније, анализирали смо да ли постоје статистички значајне разлике између оцена које су испитаници дали аутентичним и манипулисаним примерима којима је заједничко то да имају истоветно тонско кретање на посматраној речи, али се та реч налази у оквиру фраза реализованих од стране различитих говорница. Уколико је 1. премиса тачна и испитаници уочавају разлике између различитих реализација акцента, а све их исто оцењују јер су им све у подједнаком степену прихватљиве, они су онда уочили и да између истих реализација акцента нема разлике и опет су их све исто оценили. Подаци презентовани у табели 5 показују ипак нешто друго. Наиме, у одељку о подацима моделираним према БГ групи, видимо да су испитаници аутентичним примерима из БГ групе, у којима ништа није мењано (тип БГ БГ), дали просечну оцену 4,21, међутим, манипулисаним примерима у којима је посматрана реч и даље имала тонске карактеристике речи из БГ групе, али је уклопљена у фразу говорнице из ИХ групе (тип ИХ као БГ) дали су много нижу просечну оцену – 3,63, а манипулисаним примерима у којима је посматрана реч с тонским карактеристикама типичним за БГ групу уклопљена у фразу говорнице из НС групе (тип НС као БГ) – просечну оцену 4,08. Статистички значајне разлике у средњим оценама постоје између група БГ БГ и ИХ као БГ, као и између ИХ као БГ и НС као БГ, али не и између БГ БГ и НС као БГ (последња колона табеле). Идентични су и резултати статистичких тестова примењених на оцене за друго и треће питање, као и за сва три питања у којима је моделирање вршено према ИХ групи, односно, према НС групи. Овакви резултати статистичке анализе недвосмислено потврђују да 1. премиса мора бити одбачена, а да 2. премиса, самим тим, мора бити прихваћена. Како, дакле, испитаници не уочавају разлике између различитих фонетских реализација истог акцента када су оне уклопљене у исту фразу, реализовану од стране исте говорнице, а уочавају разлике између исте реализације акцента када је она уклопљена у

фразе различитих говорница – јасно је да су испитаници, заправо, давали оцене које су се тицале неких других елемената присутних у звучном сигналу.

Табела 5: Поређење одговора испитаника разврстаних према типу фонетске реализације акцента на посматраној речи (аутентични и манипулисани примери (моделирани према једној од трију група))

Питање	Тип	N	$\bar{X}$	SD	Kruskal Wallis test H	p	Mann-Whitney test U	p
мод. према БГ групи	БГ БГ	132	4,21	1,091	13,421	0,001	БГ БГ : ИХ као БГ	0,000
	1. ИХ као БГ	132	3,63	1,404			ИХ као БГ : НС као БГ	0,017
	НС као БГ	132	4,08	1,049			БГ БГ : НС као БГ	0,157
	БГ БГ	132	4,04	1,149	15,107	0,001	БГ БГ : ИХ као БГ	0,001
	2. ИХ као БГ	132	3,51	1,349			ИХ као БГ : НС као БГ	0,001
	НС као БГ	132	4,04	1,142			БГ БГ : НС као БГ	0,968
	БГ БГ	132	4,04	1,149	10,754	0,005	БГ БГ : ИХ као БГ	0,001
	3. ИХ као БГ	132	3,46	1,485			ИХ као БГ : НС као БГ	0,038
	НС као БГ	132	3,87	1,188			БГ БГ : НС као БГ	0,192
мод. према ИХ групи	ИХ ИХ	132	3,40	1,386	28,460	0,000	ИХ ИХ : БГ као ИХ	0,000
	1. БГ као ИХ	132	4,24	1,012			ИХ ИХ : НС као ИХ	0,000
	НС као ИХ	132	3,99	1,136			БГ као ИХ : НС као ИХ	0,058
	ИХ ИХ	132	3,27	1,331	29,640	0,000	ИХ ИХ : БГ као ИХ	0,000
	2. БГ као ИХ	132	4,11	1,082			ИХ ИХ : НС као ИХ	0,000
	НС као ИХ	132	3,89	1,227			БГ као ИХ : НС као ИХ	0,164
	ИХ ИХ	132	3,23	1,465	26,021	0,000	ИХ ИХ : БГ као ИХ	0,000
	3. БГ као ИХ	132	4,11	1,068			ИХ ИХ : НС као ИХ	0,001
	НС као ИХ	132	3,81	1,267			БГ као ИХ : НС као ИХ	0,068
мод. према НС групи	НС НС	132	4,06	1,083	25,811	0,000	НС НС : ИХ као НС	0,000
	1. БГ као НС	132	4,05	1,221			БГ као НС : ИХ као НС	0,000
	ИХ као НС	132	3,27	1,477			НС НС : БГ као НС	0,749
	НС НС	132	4,09	1,156	34,510	0,000	НС НС : ИХ као НС	0,000
	2. БГ као НС	132	4,09	1,173			БГ као НС : ИХ као НС	0,000
	ИХ као НС	132	3,23	1,419			НС НС : БГ као НС	0,969
	НС НС	132	3,85	1,226	22,053	0,000	НС НС : ИХ као НС	0,000
	3. БГ као НС	132	3,85	1,262			БГ као НС : ИХ као НС	0,000
	ИХ као НС	132	3,11	1,489			НС НС : БГ као НС	0,954

Поставља се питање зашто испитаници не уочавају промене тонске висине које би, судећи према подацима из литературе, могле бити опажене. Могући одговор пружају резултати фонетских истраживања. Не треба заборавити, наиме, да се у истраживањима у којима се посматра како се промене тонске висине опажају од стране слушалаца као материјал за анализу узимају синтетизовани вокали, музички тонови или (ретко) појединачно изговорене речи, што слушаоцима олакшава да пажњу усредсреде само на

промене тона. Међутим, резултати таквих истраживања не могу се у потпуности користити при испитивању опажања промене тонске висине у везаном говору, где се промене висине не доживљавају само као варијације f_0 , већ првенствено као прозодијски феномени који имају одређену језичку функцију ('т HART et al. 2006: 35–36). Прецизније речено, некад и велике промене f_0 није могуће опазити због других феномена који се јављају у везаном говору, попут промена интензитета и фреквенције форманата. Тако, на пример, смањење интензитета од 10 или 20 dB током неколико десетинки милисекунде, као приликом смене вокала консонантом, може да учини неприметном промену тонске висине од чак пола октаве ('т HART et al. 2006: 36).

5.3. Да бисмо утврдили који су то елементи присутни у звучном сигналу који су, заправо, оцењивани, детаљније смо анализирали снимке целих фраза које су слушали испитаници и запазили да су међу говорницама из трију група постојале извесне разлике у реализацији елеманата који се остварују на сегментном и супрасегментном нивоу.

Тако се код говорница из ИХ групе јављају облици који нису у складу с прозодијском нормом и не срећу се у срединама из којих су испитаници: *дво је* (исправно је *двоје*), *сачувани* (исправно је *сачувани*), *човека* (Г. јд.), уместо исправног *човека* или *човека*. Списку бисмо могли додати и примере *Фидијини* (уобичајено је *Фидијини*) и исправан облик *бадњак*, који се у срединама из којих су испитаници јавља без неакцентоване дужине, али и дифтоншки изговор /e/ у примеру *беби*. Код говорница из НС групе среће се облик *дуду* (исправно је *дуду*), као и отворенији изговор кратког наглашеног /o/ у *соба*, шуштавији изговор /s/ у *нашој* и /tʃ/ у *сачувани*. У примерима говорница из БГ групе, с друге стране, артикулација је јасна и прецизна, степен наглашености и квантитет слога не утичу на разликовање у квалитету код вокала средњег реда, краткосилазни акценат не јавља се на месту краткоузлазног (у позицијама у којима је ова појава уобичајена у београдском говору), а неакцентоване дужине нису скраћене у већем степену него код млађих, урбаних говорника пореклом из Новог Сада.

Табела 6: Поређење одговора испитаника разврстаних према пореклу говорница (аутентични примери)

Питање	Тип	N	$\bar{X}$	SD	Kruskal Wallis test H	p	Mann-Whitney test U	p
1.	БГ БГ	132	4,21	1,091	28,234	0,000	БГ БГ : ИХ ИХ	0,000
	ИХ ИХ	132	3,40	1,386			ИХ ИХ : НС НС	0,017
	НС НС	132	4,06	1,083			БГ БГ : НС НС	0,125
2.	БГ БГ	132	4,04	1,149	33,562	0,000	БГ БГ : ИХ ИХ	0,001
	ИХ ИХ	132	3,27	1,331			ИХ ИХ : НС НС	0,001
	НС НС	132	4,09	1,156			БГ БГ : НС НС	0,657
3.	БГ БГ	132	4,04	1,149	22,806	0,000	БГ БГ : ИХ ИХ	0,000
	ИХ ИХ	132	3,23	1,465			ИХ ИХ : НС НС	0,001
	НС НС	132	3,85	1,226			БГ БГ : НС НС	0,194

5.4. Претходна запажања желели смо додатно да проверимо. Како бисмо отклонили, евентуални, приговор да манипулисани примери – ма колико добро били направљени – ипак не одражавају природан изговор (што би могло да омете испитанике да обрате пажњу на оно што је прави циљ истраживања) – статистичкој анализи подвргли смо само одговоре који су се тицали аутентичних примера. Другим речима, посматрали смо како испитаници вреднују различите реализације истог акцента када се оне налазе у склопу фраза у којима су и изговорене. Како видимо у табели 6, када су испитаници оцењивали колико је реализација акцента у посматраној речи прихватљива у говору на радију и телевизији, примере из БГ групе (тип БГ БГ) оценили су, у просеку, са 4,21, примере из ИХ групе (тип ИХ ИХ) с 3,40, а из НС групе (тип НС НС) са 4,06. Средње оцене статистички се значајно разликују између група БГ БГ и ИХ ИХ, као и између ИХ ИХ и НС НС, али не и између БГ БГ и НС НС (последња и претпоследња колона у табели). Исти су резултати статистичких тестова и када су испитаници оцењивали колико су реализације акцената у посматраним примерима лепе, односно, ортоепски узорне. Ови подаци у потпуном су складу с подацима приказаним у табели 5. Као што видимо, испитаници су и у аутентичним и у манипулисаним примерима веће оцене давали примерима из БГ и НС групе, а ниже примерима из ИХ групе. Да су испитаници оцењивали само реализацију акцента у посматраним речима, сходно налазима истраживања SREDOJEVIĆ 2020, оцене дате примерима из НС групе, разликовале би се од оцена датих примерима из БГ и ИХ групе, док између ових двеју група не би било разлике у оценама, будући да је дугоузлазни акценат у обема групама реализован на веома сличан начин. Међутим, целокупно истраживање је показало да су разлике у оценама које су дали испитаници у вези с различитим реализацијама елемената сегментног и супraseгментног нивоa читаве фразе. Иако се по овим карактеристикама разликују и примери из БГ и НС групе, испитаници их подједнако оцењују. На разлике у оценама примера из трију група утичу неколики чиниоци.

5.5. Како је показала накнадна анализа снимака целих фраза, говор трију говорница које су чиниле БГ групу није регионално обележен, због чега је овим говорницама тешко утврдити дијалекатско порекло. Према реализацији елемената сегментног и супraseгментног плана, њихов је говор најближи стандарду. Због ових разлога испитаници њихов говор сматрају веома пожељним, престижним и лепим, као што показују резултати бројних истраживања (COUPLAND – BISHOP 2007; SREDOJEVIĆ 2011; KIŠIČEK 2012). Не смео заборавити да су говорнице из ове групе студенткиње глуме и њихов је говор – и због додатних знања која су током школовања стекле – на завидном ортоепском и дикцијском нивоу.

На високе оцене дате говорницама из НС групе сигурно је утицало и дијалекатско порекло самих испитаника. Наиме, од њих 22, 11 је рођено у Новом Саду, који им је све време и пребивалиште, док је 9 у Нови Сад дошло по упису на факултет, а период година које су у њему провели креће се у интервалу од 5 до 34.²⁷ Као што су показали резултати бројних истраживања,

²⁷ Од њих 9, 6 у Новом Саду живи дуже од 15 година.

испитаници су увек блажи при оцењивању говорника свог говорног варијетета (COUPLAND – BISHOP 2007; СРЕДОЈЕВИЋ 2011).

Иако се говор говорница из ИХ групе по реализацији елемената сегментног и супрасегментног плана разликује од говора самих испитаника, претпостављамо да су говорнице из ове групе ниже оцене добиле јер су њихови примери – у свести испитаника – поређени с примерима говорница других двеју група, које су, из разлога које смо навели, на извештан начин биле фаворизоване. Да су примери говорница из ИХ групе поређени с примерима говорница варијетета који се изразито разликују од стандарда, могуће је да би добиле и веће оцене.

6. ЗАКЉУЧАК. Ово истраживање вредносних судова о прихватљивости, лепоти и узорности различитих фонетских реализација дугоузлазног акцента (карактеристичних за говорнице из БГ, ИХ и НС групе) расветлило је одређене феномене из области социофонетике који могу бити важни приликом будуће рестандардизације прозодијске норме. Налаз првог дела истраживања представљеног у овом раду јесте да се по карактеристикама тонског кретања, најдоследнијем показатељу акценатског квалитета у стандардном српском језику, примери из НС групе статистички значајно разликују од оних из БГ и ИХ групе, док између ових двеју група нема већих разлика (SREDOJEVIĆ 2020).

Прво смо утврдили да реализације дугоузлазног акцента типичне за три посматране групе, које се разликују само по карактеристикама f_0 , а уклопљене су у исту фразу, реализовану од стране исте говорнице, испитаници оцењују исто. Иако би разлике које постоје између примера из НС групе, с једне стране, и примера из БГ и ИХ групе, с друге стране, могле бити перцептибилне, наше је истраживање показало да их 22 испитаника не опажају када су речи у којима се ове фонетске реализације јављају уклопљене у стварни говорни контекст, односно, фразе које их носе. Међутим, како су испитаници различито оценили исту реализацију акцента када је она уклопљена у фразе различитих говорница – закључили смо да су они, заправо, давали вредносне судове који су се тицали неких других елемената присутних у звучном сигналу. Ово се потврдило и када смо анализирали како су испитаници вредновали различите реализације истог акцента када се оне налазе у склопу фраза у којима су и изговорене. Наиме, у читавом истраживању, и у аутентичним и у манипулисаним примерима, испитаници су веће оцене давали примерима из БГ и НС групе, а ниже примерима из ИХ групе.

Међу говорницама из трију група постојале су извесне разлике у реализацији елемената који се остварују на сегментном и супрасегментном нивоу, те разлике су испитаници препознали, и они су, заправо, дали вредносне судове који се тичу трију говорних варијетета. Показало се да говорнице из БГ групе имају, заправо, регионално необележен говор, који се увек доживљава као стандардни. Узрок овоме свакако лежи у чињеници да се ради о студенткињама глуме, које су, током школовања, стекле додатна знања и вештине из области ортоепије и дикције. Због свега тога испитаници су их високо оценили по свим посматраним критеријумима. С друге стране, говор говорница из НС групе регионално је обележен и испитаници, од којих је 20 рођено

у Новом Саду или је у њему провело већи део живота, препознали су то, али су, као што је и очекивано, били блажи при процени говорница свог варијетета и, самим тим, оценили их доста високо. Говор говорница из ИХ групе такође је регионално обележен, због чега испитаници сматрају да је он даље од стандарда, и строже су га оценили.

Овакви су резултати, треба и то рећи, указали на извесне слабе тачке које су се поткрале и у овако сложеном и захтевном истраживању. Пре свега, говорнице из БГ групе, због додатних знања и вештина које имају, ипак боље одсликавају стандардни варијетет него онај београдски. Због тога, примери говорница из трију група нису били у потпуности упоредиви. Такође, нема сумње да би укључивањем у истраживање трију група испитаника, који би били из истих крајева из којих су и говорнице, макар формално била избегнута могућност да се одређени одговори тумаче тиме да су испитаници блажи при оцењивању говорника свог варијетета. Наше је мишљење, заправо, да у анализираним примерима посматране карактеристике нису биле довољно уочљиве, па су испитаници – због тога што нису могли да запазе оно што је од њих тражено – прешли на оцењивање других говорних карактеристика, које су, као што иначе раде учесници у комуникацији, вредновали у складу с тим колико им је анализирани говор близак. Наравно, ово никако не пориче значај предузетог истраживања.

Наше је мишљење да би примери у којима не би било разлике у изговору гласова и употреби прозодема, већ само у фонетској реализацији тих прозодема, били погоднији за будућа истраживања овог типа. Испитаници би у њима, верујемо, могли да уоче разлике између фонетских реализација акцената, а онда би их сигурно и различито вредновали.²⁸ Нема сумње да су испитаници и сада своје вредносне судове доносили и на основу тога како су реализовани акценти у свим речима у фрази, не само у оним посматранима. Међутим, тај део њихових процена у овако замишљеном истраживању нисмо успели у потпуности да издвојимо.

Оно што треба истаћи јесте да смо у овом истраживању, серијом прецизних тестова, потврдили – на материјалу српског језика – нека од познатих социолингвистичких сазнања о вредновању стандардног и регионално обележеног говора. Поред тога, добили смо несумњиве доказе о томе да у мноштву информација које говорни сигнал садржи постоји извесна хијерархија по којој се оне перципирају. Ово истраживање може да буде и оријентир при конципирању будућих финијих, осетљивијих фонетских тестова. Резултати овог истраживања и будућих фонетских истраживања конципираних по принципима које смо изнели (која би била рађена и на већим корпусима), као и оних социолингвистичких и социофонетских испитивања којима би били

²⁸ Током више од једне деценије рада с глумцима, као позоришни лектор, и телевизијским и радио презентерима, аутор овог истраживања уверио се да испитаници увек препознају када су примери појединачних речи изговорени „на новосадски начин” и о томе имају јасан став. Такође, када су делови овог истраживања били представљени на научној конференцији пред слушаоцима у Загребу, снимци на којима се чује само анализирана реч у реализацији говорница из НС и ИХ групе, одмах су били препознати, а публика је имала снажне (позитивне) реакције, нарочито за примере из НС групе. За примере говорница из БГ групе слушаоци нису могли да одреде регионално порекло и нису имали изражене реакције.

анализирани вредносни судови испитаника према различитим урбаним и руралним говорима с подручја новоштокавских дијалеката, допринеће, верујемо, дуго најављиваном процесу рестандардизације прозодијске норме српског језика.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАТАС, Ана. *Фонејска и акценајска променљивост речи у континуалном говору*. Београд: Филолошки факултет, 2014. [докторска дисертација].
- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српског језика: фонејска, речи са деκлинацијом, речи са конјугацијом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- ДАНИЧИЋ, Ђуро. *Српски акценџи*. Београд: Српска краљевска академија, 1925.
- ИВИЋ, Павле. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонолозији*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998.
- ИВИЋ, Павле, Илсе ЛЕХИСТЕ. *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996.
- ИВИЋ, Павле, Илсе ЛЕХИСТЕ. *О српскохрватским акценџима*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002.
- ЈОКАНОВИЋ-МИХАЛЛОВ, Јелица. Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. *Српски дијалектолошки зборник XXIX* (1983): 295–338.
- ЈОКАНОВИЋ-МИХАЛЛОВ, Јелица. *Акценат и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. Прилог проучавању природе акцената у српском језику. *Српски језик XXI* (2016а): 627–639.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. *Прозодија речи у говору ужичког краја*. Бања Лука: Филолошки факултет, 2016б. [докторска дисертација].
- МИЛЕТИЋ, Бранко. Изговор српскохрватских гласова. *Српски дијалектолошки зборник V* (1933).
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. Куда су се запутили српски акценџи?. *Језик данас* 6 (1998): 4–8.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Снежана Гудурић. *Фонолозија српског језика*. Београд – Нови Сад: САНУ, Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска, 2010.
- СРЕДОЈЕВИЋ, Дејан. Акценат именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. Жарко Бошњакковић (ур.). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонејске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009, 215–234.
- СРЕДОЈЕВИЋ, Дејан. Препознавање новосадског говора и ставови према њему. Вера Васић, Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новог Сада. Св. 2, Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине. Лингвистичке свеске 9*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011, 378–398.
- СРЕДОЈЕВИЋ, Дејан, Љилана СУБОТИЋ. Дугоузлазни акценат у новосадском говору: фонетске карактеристике и фонолошка интерпретација. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/2* (2011): 108–133.

*

- AMMON, Ulrich. Standard Variety/Standardvarietät. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill (eds.). *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society/Sociolinguistik: Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft, 2^a edición completamente revisada y extendida 1*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2004, 273–283.
- BAKRAN, Juraj. *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika, 1996.
- BOERSMA, Paul, David WEENINK. *Praat: Doing Phonetics by Computer* (Version 6.1.03) [Computer Program] <<http://www.praat.org>> 28. 6. 2017.
- COUPLAND, Nikolas, Hywel BISHOP. Ideologised Values for British Accents. *Journal of Sociolinguistics* 11/1 (2007): 74–93.
- GILES, H., R. Y. BOURHIS, A. DAVIES. Prestige Speech Styles: the Imposed Norm and Inherent Value Hypotheses. W. C. McCormack, S. Wurm (eds.). *Language in Anthropology. IV: Language in Many Ways*. The Hague: Mouton, 1975, 589–596.

- GILES, H., K. HENWOOD, N. COUPLAND, J. HARRIMAN, J. COUPLAND. Language Attitudes and Cognitive Mediation. *Human Communication Research* 18 (1992): 500–527.
- GRANIĆ, Jagoda. Sociofonetika: prestižne izgovorne varijante. *Govor XXVII/1* (2010): 3–15.
- HEATON, Hayley, Lynne C. NYGAARD. Charm or Harm: Effect of Passage Content on Listener Attitudes toward American English Accents. *Journal of Language and Social Psychology* 30/2 (2011): 202–211.
- HIPA: *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. International Phonetic Association (ed.). Cambridge University Press, 2007.
- HOLMES, Janet. *An Introduction to Sociolinguistics (forth edition)*. London – New York: Routledge, 2013.
- HORGA, Damir, Marko LIKER. Artikulacijska fonetika. Anatomija i fiziologija izgovora. Zagreb: Ibis grafika, 2016.
- KIŠIČEK, Gabrijela. Stavovi prema gradskim varijetetima hrvatskoga jezika. *Govor* 29/2 (2012): 149–167.
- KUIPER, Lawrence. Variation and the Norm: Parisian Perceptions of Regional French. Dennis R. Preston (ed.). *Handbook of Perceptual Dialectology. Vol. 1*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, 243–262.
- LADEFOGED, Peter, Ian MADDIESON. The Sounds of the World's Languages. Oxford: Blackwell, 1996.
- MÆHLUM, Brit. Language and Social Spaces. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt (eds.). *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2010, 18–32.
- MASING, Leonhard. *Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accents: nebst einleitenden Bemerkungen zur Accentlehre insbesondere des Griechischen und des Sanskrit: Inauguraldissertation, zur Erlangung des philosophischen Doktorgrades verfasst und der hohen philosophischen Facultät an der Universität zu Leipzig eingereicht von Leonhard Masing*. Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg. Ser. 7 ; T. 23, N° 5, 1876. [doktorska disertacija].
- MILROY, James, Lesley MILROY. *Authority in Language: Investigating Standard English*. Routledge, 2012.
- NOOTEBOM, Sieb. The Prosody of Speech: Melody and Rhythm. William J. Hardcastle, John Laver (eds.). *The Handbook of Phonetic Sciences*. Oxford: Basil Blackwell Limited, 1997, 640–673.
- PRESTON, Dennis R. A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety. Dennis R. Preston (ed.). *Handbook of Perceptual Dialectology. Vol. 1*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, 359–373.
- RIETVELD, A. C. M., Carlos GUSSENHOVEN. On the Relation between Pitch Excursion Size and Pitch Prominence. *Journal of Phonetics* 13 (1985): 299–308.
- SREDOJEVIĆ, Dejan. Eksperimentalno-fonetsko ispitivanje distinkcija između dugosilaznog i dugouzlaznog akcenta u novosadskom govoru. Snežana Guduirić, Marija Stefanović (ur.). *Jezici u kulturi u vremenu i iprosijoru IV/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015, 335–342.
- SREDOJEVIĆ, Dejan. *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku – od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2017.
- SREDOJEVIĆ, Dejan. O restandardizaciji akcenatske norme srpskog jezika. Snežana Guduirić, Biļana Radić-Bojanić (ur.). *Jezici u kulturi u vremenu i iprosijoru VII/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018, 185–197.
- SREDOJEVIĆ, Dejan, Ljiljana SUBOTIĆ. The Neo-Štokavian Accent Shift and the Phonological Significance of Suprasegmental Features in Different Štokavian Dialects. Acoustic and Phonetic Analysis. Bonifacas Stundžia (ed.). *Baltistica. Priedas VII*. Vilnius: Vilnius universitetas, 2011, 227–242.
- SUBOTIĆ, Ljiljana, Dejan SREDOJEVIĆ, Isidora BJELAKOVIĆ. *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortograf-ska norma standardnog srpskog jezika* [Elektronski izvor]. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012.
- ŠKARIĆ, Ivo. Sociofonetski pristup standardnom naglašavanju. *Govor XVI/2* (1999): 117–137.
- ŠKARIĆ, Ivo. Razlikovna prozodija. *Jezik* 48/1 (2001): 11–19.
- ŠKARIĆ, Ivo. Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Ivo Škarić, Stjepko Težak (ur.). *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007.
- ŠKARIĆ, Ivo, Nikola LAZIĆ. Vrijednosni sudovi o hrvatskim naglascima. *Govor XIX/1* (2002): 5–34.
- †T HART, Johan, René COLLIER, Antonie COHEN. *A Perceptual Study of Intonation: an Experimental-Phonetic Approach to Speech Melody*. Cambridge University Press, 2006.
- TRUDGILL, P., H. GILES. Sociolinguistics and Linguistic Value Judgments: Correctness, Adequacy, and Aesthetics. F. Coppieters, D. L. Goyvaerts (eds.). *Functional Studies in Language and Literature*. Gent: Story-Scientia, 1978, 167–190.

- VAN BEZOOIJEN, Renée. Aesthetic Evaluation of Dutch Comparisons across Dialects, Accents, and Languages. Daniel Long, Dennis R. Preston (eds.). *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002, 13–30.
- VAROŠANEC-ŠKARIĆ, Gordana, Gabrijela Kišiček. Izvanjske indeksikalne osobine govornika varaždinskoga i osječkoga govora. *Suvremena lingvistika* 67/1 (2009): 109–125.

Dejan Sredojević

VALUE JUDGMENTS ABOUT VARIOUS REALIZATIONS OF ACCENT

S u m m a r y

The goal of the study is to examine the way of evaluating different phonetic realizations of the same word accent (whose distribution is in accordance with the orthoepic norm). The subjects who participated in the study were 22 language experts (18 university lecturers and 4 teaching assistants). They were asked to listen and evaluate the examples of phrases in terms of whether they are acceptable, whether they sound beautiful, and whether they conform to the orthoepic norm. The subjects listened to 18 original and 36 manipulated examples. The original examples were produced by 3 groups of female native speakers: the speakers from Belgrade (BG), the speakers from Novi Sad (NS), and the speakers from the following cities and towns located in the East-Herzegovinian dialect region (EH): Herceg Novi, Nevesinje, Milići and Gacko. In the manipulated examples, the original f0 contour of a target word was replaced with the f0 contour of the same word, produced by the speakers of the other two groups. Also, prior to the research, the analysis of f0 of the original examples was conducted and it showed that NS examples differed from BG and EH examples, whereas BG and EH examples did not exhibit differences. A total of 1,888 evaluations obtained from the subjects were statistically analyzed. The results of the study showed that the subjects did not notice the differences between the examples with different phonetic realizations of long rising accent if the target words were part of the same phrase and produced by the same speaker. However, the subject did notice the differences between the examples with the same realizations of long rising accent if the target words were part of the phrases produced by different speakers. The results show that the evaluation scores for BG and NS examples did not differ, whereas EH examples were scored significantly lower. The speech differences among the three groups of speakers, which were recognized by the subjects, were both segmental and suprasegmental and the subjects provided the value judgments regarding these three regional varieties. Higher scores were observed in the case of the speakers whose speech is regionally unmarked (BG group) as well as the speakers whose speech is similar to the speech of the evaluators (NS group).

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dsredojevic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 28. марта 2020;
прихваћено: 5. јуна 2020)